

ЕКОЛОГІЯ ТВАРИН — розділ **екології**, що вивчає спосіб життя тварин у зв'язку з умовами існування, встановлює значення екологічних чинників в їхній життєдіяльності, роль тварин у біоценозах. Належачи до функціон. групи консументів різних порядків або редуцентів, тварини безпосередньо беруть участь у перенесенні потоку енергії по трофіч. ланцюгу та сприяють кругообігу речовин в екосистемах, підтриманню їхньої функціон. стійкості. Предметом Е. т. є дослідж. морфол., фізіол., поведінк. пристосувань, протиріч між організмом і середовищем, історії існування видів тварин (або їхніх комплексів). Перші екол. відомості про тварин містять стародавні єгипет., індій., тибет. та античні європ. джерела (праці Аристотеля, Теофраста, Плінія Старшого, згодом — К. Геснера, У. Альдрованді, Бойля, А. Левенгука, К. Ліннея, Ж.-Л. Бюффона та ін.). У період нагромадження несистематиз. знань з цієї проблеми, що тривав до формування екології як науки, осн. увагу зосереджували на динаміці чисельності тварин. Нагромадження екол. знань про тварин сприяло становленню власне екології як самост. наук. дисципліни, зокрема на цій основі сформульовано такі фундам. поняття екології, як біоценоз (К. Мебіус), екол. ніша (Дж. Гріннел), консорція (В. Беклемішев), правило конкурент. виключення (Г. Гаузе) тощо.

Вихід фундам. праці Ч. Дарвіна «On the Origin of Species by Means of Natural Selection, on The Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life» («Походження видів шляхом природного добору, або Збереження обраних порід у боротьбі за життя», Лондон, 1859) ознаменував початок нового періоду розвитку Е. т. У цей час переважало вивчення ролі різних чинників довкілля в житті і розповсюдженні тварин, внутр.-видових взаємин, структури популяцій тих чи ін. видів і їхньої взаємодії з середовищем, поведок і поведінки тварин, змін їхньої чисельності, структури і динаміки природ. біоценозів. У 2-му десятилітті 20 ст. засн. екол. наук. товариства, започатковано вид. спеціаліз. журналів.

Самобутні шляхи розвитку рос. науки пов'яз. з іменами М. Ломоносова, П. Палласа, К. Бера, І. Мечникова, І. Сеченова, М. Северцова та ін. Найпершим власне екологом у Росії був К. Рульє, який підтримував ідею єдності організмів і середовища. В СРСР вагомий внесок у розвиток Е. т. зробив Д. Кашкаров («Основы экологии животных», Москва; Ленінград, 1937; 1938; 1945), який у співавт. з В. Станчинським написав «Курс биологии позвоночных» (1929) та підручник «Курс зоологии позвоночных» (1935; 1940; обидва — Москва; Ленінград), перекладений українською мовою 1938. У 30-і рр. 20 ст. масштабні екол. дослідж. тварин започатковано й в Україні. Для вивчення видового

складу, поширення і чисельності дрібних ссавців І. Підплічко запропонував т. зв. погадковий метод. Одну з перших великих огляд. екол. праць опублікував П. Свириденко («Размножение и смертность мышевидных грызунов» // «Тр. Станции по защите растений. Сер. 4», 1934, вып. 3). Істот. успіхів досяг М. Калабухов, підготувавши ґрунтовний огляд динаміки чисельності наземних хребетних (1947). У наступні десятиліття в Україні успішно розвивалися всі напрями Е. т. — **ентомологія** (Є. Зверезомб-Зубовський, В. Караваєв, О. Кришталь, С. Медведєв, В. Пучков, Д. Руднєв, М. Синицький, В. Васильєв, В. Долін), паразитологія (О. Маркевич, В. Трач, В. Шарпило, Г. Двойнос), **герпетологія** (М. Щербак), **орнітологія** (Ф. Страутман, В. Аверін, М. Воїнственський, О. Кістяківський, Л. Смогоржевський, В. Зубаровський), **теріологія** (О. Браунер, І. Сокур, К. Татарінов, О. Корнєєв, Ю. Крочко). Визнанням досягнень укр. школи Е. т. стало проведення перших Всесоюз. екол. конференцій у Києві (1940, 1950, 1954).

Залежно від системат. статусу об'єктів вивчення у межах Е. т. розрізняють екологію безхребетних і хребетних, птахів, молюсків, комах, ссавців тощо. Осн. в Е. т. є метод польового спостереження. Його нині проводять з використанням досягнень сучас. техніки — спец. датчиків, автомат. фото- та відеокамер, застосовують також спостереження з космосу (на тваринах встановлюють мініатюрні радіопередавачі, які всі дані про їхні стан та місцеперебування передають на супутники). Серед ін. методів Е. т. — експеримент, який дає можливість встановити причинно-наслідк. зв'язки явищ, кількісні (матем.) методи, ефективні при дослідж. популяцій тварин, коливань чисельності, розмноження, розвитку за різних умов, що ґрунтуються передусім на точному кількіс. вивченні відповід. фактів, методи машин. (ПК, ЕОМ) і матем. моделювання. Е. т. використовує дані ін. наук і, в свою чергу, є джерелом інформації для них. Як складова частина заг. екології вона взаємопов'язана з **хімією**, **метеорологією**, **кліматологією**, **ґрунтознавством**, біол. науками — **фізіологією**, **морфологією**, **систематикою тварин**, **зоогеографією**, **етологією** та ін. Знання з Е. т. використовують при формуванні мережі заповід. територій, розробленні законів у галузі охорони довкілля, плануванні нових міст і вдосконаленні інфраструктури існуючих в урбоекотології, для створення спец. карт у картографії, при обґрунтуванні питань екол. етики. Важлива роль Е. т. у практиці нар. господарства, зокрема у захисті с.-г. рослин і тварин, веденні мислив. господарства і промислу мор. тварин. Знач. є внесок Е. т. у такі науки, як **ветеринарна вірусологія**, **вет.**

фармакологія і токсикологія, гігієна тварин і вет. санітарія, епізоотологія та ін., а також в охорону здоров'я людини. Нині Е. т. спрямована на вивчення проблем упр. динамікою популяцій і продуктивністю біоценозів, охорони і збереження тварин. світу, урбо-екології (існування тварин у містах та ін. населених пунктах). В Україні дослідж. з Е. т. здійснюють біол. установи НАНУ, галуз. НДІ, більшість ВНЗів (з природн. ф-тами), заповідники, а також установи природоохорон. спрямування. Основи Е. т. викладають майже в усіх ВНЗах з природн. ф-тами. У деяких країнах практикують навч. основам Е. т. у початк. школі. Важливу роль у пропагуванні екол. знань про тварин відіграють ЗМІ, заходи природоохорон. т-в, природн. музеї тощо.

Рекомендована література

1. Наумов Н. П. Экология животных. Москва, 1963;
2. Макфедьен Э. Экология животных / Пер. с англ. Москва, 1965;
3. Калабухов Н. И. Периодические (сезонные и годовичные) изменения в организме грызунов, их причины и последствия. Ленинград, 1969;
4. Шварц С. С. Эволюционная экология животных. Свердловск, 1969;
5. Новиков Г. А. Основы общей экологии и охраны природы. Ленинград, 1979;
6. Його ж. Очерк истории экологии животных. Ленинград, 1980;
7. Федоров В. Д., Гильманов Т. Г. Экология. Москва, 1980;
8. Шмидт-Ниельсен К. Физиология животных. Приспособление и среда / Пер. с англ. Т. 1-2. Москва, 1980;
9. Уиттекер Р. Сообщества и экосистемы / Пер. с англ. Москва, 1980;
10. Пианка Э. Эволюционная экология / Пер. с англ. Москва, 1981;
11. Пантелеев П. А. Биоэнергетика мелких млекопитающих. Москва, 1983;
12. Межжерин В. А., Емельянов И. Г., Михалевич О. А. Аспекты современной экологии и основные направления развития экологии млекопитающих на Украине // ВЗ. 1985. № 4;
13. Природа Украинской ССР. Животный мир. К., 1985;
14. Межжерин В. А. Рассказы об экономии природы. К., 1988;
15. Гиляров А. М. Популяционная экология. Москва, 1990;
16. Пантелеев П. А., Терехина А. Н., Варшавский А. А. Экогеографическая изменчивость грызунов. Москва, 1990;
17. Межжерин В. А., Емельянов И. Г., Михалевич О. А. Комплексные подходы в изучении популяций мелких млекопитающих. К., 1991;
18. Емельянова Л. В. Гаммариды литорали днепровских водохранилищ. К., 1994;
19. Злобин Ю. А. Основы экології. К., 1998;
20. Дерій С. І., Ілюха В. О. Екологія. К., 1998;
21. Джигирей В. С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища. К., 2000;
22. Шилов И. А. Экология. Москва, 2000;
23. Кучерявий В. П. Екологія. Л., 2000;
24. Романенко В. Д. Основы гидроэкології. К., 2001;
25. Ігнатюк О. А. Основні екологічні принципи та концепції. К., 2006.

І. Г. Ємельянов, О. А. Михалевич

Бібліографічний опис:

Екологія тварин / І. Г. Ємельянов, О. А. Михалевич // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-18719>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України (докладніше).